

Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye’de Liberal Düşünce Kazanımlar, Fırsatlar ve Riskler*

Tanel Demirel

Prof. Dr. | Çankaya Üniversitesi Öğretim Üyesi, LDT Yönetim Kurulu Üyesi

liberal düşünce, Yıl 17, Sayı 68, Güz 2012, s. 83-107

Giriş

Liberal Düşünce Topluluğu’nun (LDT) yirmi yılı aşan faaliyetlerini değerlendirmek kolay değil. Başarıların öne çıkarılması eğilimi yanında, eleştirel olmaya çalışırken yapılanları yeterince değerlendiremememe ve topluluğu sürükleyen bir avuç idealist insana haksızlık yapma riski de var. LDT’yi değerlendirmek bir başka açıdan da zor. Topluluk, ideolojik sınırları katı bir biçimde çizilmiş, kolektif kimliği öne çıkaran bir yapılanma değil.¹ Türkiye ve dünyada bir dergi çevresinde kümelenen entelektüel oluşumların temel özelliği olan güncel mevzularda kurum olarak görüş açıklamayı da baştan reddetmiş bir oluşum.² LDT adına yazan ya da konuşan insan sayısı da sınırlı. Liberal değerleri tanıtma ve yayma dışında bir siyasi hedefe sahip değil. Topluluk, siyasi partilerle organik bir bağlantı kurmadığı gibi, belli bir sermaye grubuna ya da az sayıda büyük bağışçıların mali desteğine dayanmıyor.³ LDT çevresinin, “klasik” temel hak ve hürriyetleri öne çıkararak iktisadi hayata devlet müdahalesi ve devlet eliyle gelirin yeniden dağıtımına soğuk bakan, sosyal mühendisliğin sınırlarını vurgulayan klasik liberal yaklaşıma sempatisiyle öne çıktığı söylenebilir. Bürokratikleşme riski konusunda hassas olan

* Metni okuyarak değerli fikirlerini paylaşan Atilla Yayla ve H. Bahadır Türk’e teşekkür ederim

1 Atilla Yayla, *Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara, Liberte, 2003, s. 68.

2 Yayla, *Fikir Hareketleri*, s. 23.

3 Faaliyetlerinin finansmanında genellikle uluslararası sivil toplum kuruluşlarından destek alan LDT’nin finans kaynakları ile mesafeli bir ilişki kurma hassasiyetine de sahip olduğu belirtilmeli.

topluluk, liberal değerlere sempatiyle yaklaşan ancak kendilerini liberal ya da klasik liberal olarak tanımlayarak sınırlandırmak istemeyenleri de bünyesinde barındırıyor. Bu entelektüel ağ ya da çevre içindeki siyasal yelpaze geniş olduğu gibi, kendisini bu çevre içinde tanımlayanların topluluk ile ilişkilerinin yoğunluk düzeyi de aynı değil. LDT, çevresinde bulunan ya da bulunmuş olan herkesin topluluk algısı ve tecrübesinde farklılıklar olması da çok doğal.

Bu satırların yazarı, LDT'nin felsefesini benimseyen, kuruluşundan itibaren kurucularla kişisel, mesleki ve entelektüel ilişkileri olmakla birlikte, kişisel önceliklerinin farklı olması nedeniyle, LDT çevresiyle çok yakın zamanlara kadar kısmen sınırlı bir ilişki içinde bulunan biri. Topluluğun iç çekirdeğine –yakın zamanlara kadar- ait olmayan, ancak o iç çekirden hiç bir zaman uzak kalmamış birinin gözlem ve değerlendirmeleri.

LDT'nin Farklılığı

Türkiye'de liberalizm farklı çağrışımlar yapan bir ideoloji. Kimileri için liberalizm, güçlü (ya da emperyalist) ülkeler veya burjuvazinin işine yarayan modası geçmiş bir iktisadi doktrin. Kimileri için, dini geleneksel değerlerden uzaklaşma ve “batılı hayat tarzı” denilen tarz ve onun arkasında olduğu varsayılan ideolojiye yatkınlık. Kimileri için ise 1980'li yıllarda “yükselen değerler” olarak nitelendirilen ve ahlâki değerlerden uzak bir pragmatizm ve işbitiriciliğe dayalı köşe dönmeyi tavsiye eden, lüks tüketim ve gösterişe dayalı imajı öne çıkaran bir ideoloji. Bütün bunlar arasında çok daha az bilinen ise modern dünyanın insan hakları ve hukuk devleti gibi kurucu değerlerini dile getiren güçlü felsefi, ahlâki ve siyasi bir sistem olarak liberalizm. LDT, liberalizmin otantik anlamlarından biri –ve kanatımca en güçlüsü- olan bu liberalizmi Türkiye'ye tanıtmayı amaçladı. Kendi tercihini belirtmekle birlikte, farklı liberalizmler olabileceğini söyledi, liberalizmin unsurlarının neler olduğunu anlatmaya ve açıklamaya soyundu, liberalizmin klasiklerini dilimize çevirdi, tanıttı. Bunu yaparken, liberalizmi kendi tekeline almak ya da papalık makamı gibi kimin hakiki liberal olduğuna karar vermeye etkili bir kuruluş görüntüsü vermekten de kaçındı.⁴ Topluluğun amaçları arasında karar alma pozisyonundakileri etkileme gayesi de var, ancak bu liberal fikirleri tabana da yayma hedefinin ikinci planda olduğu anlamına gelmemeli.⁵

4 Yayla, *Fikir Hareketleri*, s. 24.

5 Özlem Denli'nin LDT'nin “nesnel işleyiş anlamında devlet eliyle akılcı reform yürütmeyi hedefleyen bir aydın kastı olarak konumlandığı” iddiası, topluluğun öğrenciler ve kamuya yönelik faaliyetleri gözönüne alındığında tartışma götürür. Özlem Denli, “Liberal Düşünce Topluluğu veya Paradoks Olarak Siyaset Arayışı,” *Doğu - Batı*, 14, 57, (2011), s. 183.

Topluluk dergi odaklı bir entelektüel hareket değil. Yirmi yıllık süre içinde sempozyumlar düzenlendi, her yıl Liberal Düşünce Kongresi yapıldı, Hürriyet Mektepleri’nde yüzlerce insana liberal değerler anlatıldı, kitaplar yayımlandı, Ankara –ve son iki yıldır İstanbul’da- yapılan ve LDT çevresinden olmayan insanların da sunuşlar yaptığı haftalık seminerlerde liberal teori kadar güncel meselelere de yer verildi. LDT, liberal değerlere uzak duranlara karşı dışlayıcı bir çizgi takip etmedi. LDT çevresinden bir çok isim ulusal ve uluslararası kuruluşlarca desteklenen bir çok projeye imza attılar. Topluluk, liberal eğilimli uluslararası düşünce kuruluşları ile de yakın ilişkiler kurdu. Türkiye’li liberallerin dünya liberalleri ile ilişkileri ve işbirlikleri arttı.⁶ Topluluk faaliyetlerine katılmak, bu çevrede yer almak için kendini liberal olarak tanımlamak şart değil, vev ki liberalizm asıl muarız olarak görülmesin. Bu anlamda LDT, dışlayıcı olmaktan kaçınmaya çalıştı.

LDT’nin kurucularının, CHP ve onun temsil ettiği düşünülen bürokrat idaresinden duyulan tepki ile beraber, dini geleneksel (ve bir ölçüde milliyetçi) değerlere kıymet verilen bir sosyal ve siyasal atmosfer içinde yetişip sosyalleştiklerini söylemek abartılı olmaz. Maddi olanaksızlıklar ve yoksunluklar içindeki köy, kasaba ya da geniş anlamıyla “taşra” kökenli bu kadro, Cumhuriyetin seçkin denilen okullarında (Robert Kolej, Galatasaray, TED ya da İstanbul Erkek Lisesi gibi) ya da kaliteli yurtdışı üniversitelerinde okuma(yama)dılar. Sadece kurucular değil, daha sonradan topluluk içinde aktif rol alanlar arasında da, taşra kökenli, ılımlı ya da merkez sağ çevrelerden gelerek çok daha liberal bir çizgiye oturmuş olanlar ağırlıklı yer tuttular. Sol ya da sosyalist geçmişten gelenlerle birlikte, üst düzey bürokrat ya da zengin yerleşik şehirli ailelerden gelenler sınırlı sayıda kaldılar. Bu durumun nedenleri araştırılmayı bekliyor. Bildiğimiz bir şey varsa, LDT kurucuların bu ikinci kökenden gelenleri dışlamadığı, hatta çevreye dahil olmalarını teşvik ettiği.

Osmanlı- Türk toplumunda liberal hassasiyetleri dile getiren Prens Sabahaddin, Cavid Bey, Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Ahmet Ağaoglu, Halide Edip Adivar, Ahmet Hamdi Başar, Ahmet Emin Yalman, Aydın Yalçın gibi isimlerin bir biçimde iktidar elitinin, kıyısında köşesinde kalmış olmakla birlikte, parçaları olduğu düşünüldüğünde LDT’nin farklılığı da göze çarpar. Topluluk ve çevresinin Türkiye liberalizmi diyebileceğimiz gelenekten ayrıştığı noktaları anlamaya çalışırken bu tespit özel önemi hak ediyor. LDT’nin bu niteliğinin akılda tutulması, topluluğa damgasını vuran hassasiyet ve reflekslerle birlikte, zihniyet dünyasını anlayabilmek için gerekli.

6 Mont Pelerin Topluluğu yıllık toplantısının 2011’de İstanbul’da yapılabilmesi, LDT’nin organizasyon başarısı yanında, uluslararası düşünce kuruluşları ile işbirliğinin geldiği aşamayı gösteren güzel bir örnektir.

LDT'nin dikkat çeken bir diğer özelliği ise birlikte iş yapma alışkanlığının düşük olduğu bir toplumda, kolektif denilebilecek bir liderlik altında, topluluğun doğası ve çalışma tarzına, ideolojik nüanslara ya da mizaç farklılıklarına dayalı kaçınılmaz görüş ayrılıklarının bölünme ve husumete yol açmadan varlıklarını hissettirebildikleri bir yapılanma olması. Farklılıkların mutlaka reddetme ve kopmayı gerektirmediğini gösteren beraber çalışma kültürü oluşmuş görünüyor. Büyük umutlar ve heveslerle işe başlayıp, ilk engelde aynı hızla dağılma eğiliminin güçlü olduğu bir toplumda, böyle bir yapılanmanın yirmi yıl gibi kısa denilemeyecek bir süre boyunca faaliyetlerini sürdürmesi övgüyü hak ediyor. Belli genel ilkeler gözetilmek kaydıyla “doğruyu bilme iddiasına sahip olmama” ve bunun doğal uzantısı “diğerlerinin doğrularına saygı gösterme” temel liberal prensiplerine uygun davranma hassasiyeti, LDT'nin devamlılığını sürdürmesinde hayati öneme haiz. Bu tutum, farklı insanların birarada olabilmesine izin verdiği gibi, faaliyet biçimlerinde de belli bir esnekliğe izin veriyor. Zaten başından beri, LDT “deneme yanılma yöntemine dayanarak ve spontane biçimde” gelişmiştir.⁷ Amaçların gerçekleştirilmesindeki metot ve araçlar konusunda çok genel prensipler dışında herhangi bir ortodoksi söz konusu değildir.

LDT gelenek oluşturma ve kurumsallaşma konusunda nerede ? Topluluğun kuruluş ve gelişiminde bir çok insanın emeği var, fakat topluluk Atilla Yayla ve Mustafa Erdoğan ikilisinin ürünü.⁸ Özellikle Atilla Yayla, çalışkanlığı, çok yönlülüğü, teşkilatçılığı ve çok az insanda bulunabilen diğerleriyle rahatlıkla ilişki kurabilme ve sürdürebilme yeteneğiyle öne çıktı.⁹ Büyük özveriyle çalışan kurucuların varlığının şans olduğu gibi aynı zamanda kurumsallaşma açısından bir zaafiyet de teşkil ettiğinin kurucular da farkındaydılar. Yine Atilla Yayla, kurucu kadro sonrasında işlerin düzgün yürümesi için ne yapılması gerekiyorsa, yapma konusunda büyük hassasiyet gösterdi.¹⁰ Yirmi yılı aşkın bir süre boyunca, Liberal Düşünce Dergi'sinin yayın çizgisi, topluluğun finansmanı, kongre, seminer ve sempozyumlarda hangi konulara öncelik verileceği gibi sorular söz konusu olduğunda Yayla ve Erdoğan ikilisinin öne çıktığı bir karar alma süreci vardı. Topluluğun kurumsallaşması yolunda önemli bir adım atan bu ikili 2009 yılından itibaren -Liberal Düşünce Dergisi editörler kurulunda bulunma dışında- resmi herhangi bir pozisyon işgal

7 Yayla, *Fikir Hareketleri*, s. 107.

8 Bu noktada Murat Belge & Ömer Laçiner ikilisinin de istisnalardan biri olduğunu belirtelim. Bkz, “Söyleşi Murat Belge Ömer Laçiner,” *Birikim*, 100, (1997), s. 39-40.

9 Bekir Berat Özipek, “Siyasette ve Fikir Dünyasında Liberal Düşünce Topluluğu,” *Liberal Düşünce*, 7, 28, (2002) s. 116-7.

10 Yayla, Aydın Yalçın'ın Yeni Forum'u evladı gibi görmesinin derginin kurumsallaşması önünde engel oluşturduğunu tecrübe etmiş biridir. Yayla, *Fikir Hareketleri*, s. 85. Kurumsallaşmaya verilen önem için, bkz, s. 116 vd.

etmiyorlar. Böylece daha kolektif bir karar alma mekanizması ortaya çıktı. 2009 sonrasında LDT’nin sarsıntıya uğramamış olması başarısının bir göstergesi fakat kurumsallaşma ve gelenek oluşturmanın hiç bitmeyecek bir çaba, hassasiyet ve özen gerektirdiği de açık.¹¹

LDT ve Muhafazakârlar

Liberal değerlerin güçlü bir toplumsal destek bulmadığı ülkelerde, bu değerleri savunmaya soyunanların hangi güç ya da güçlere yakın (ya da en az uzak) duracakları meselesi ortaya çıkar. Bir çok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de saf liberal talepleri dile getirecek toplumsal taban kuvvetli değil. Bunun yerine, dini geleneksel değerlerin ikinci plana itilmesini gerektiren bir milliyetçilik anlayışı ile devlet gücüne dayanarak yeni bir toplum yaratmaya soyunan Cumhuriyet elitine karşı çıkan dezavantajlı toplum kesimleri, hükümetin keyfililiğinin sınırlandırılması, haklara saygı, daha az bürokrasi gibi özgürlük taleplerini liberal siyasal söylemin yardımıyla dile getirmeye soyundular.¹² Liberal değerler, bu toplumsal tabandan beslenen siyasal çizginin (DP, AP, ANAP ve AKP) özellikle muhalefetteyken sahiplenmiş göründükleri bir ideoloji görünümünde kaldı. Partiler iktidar olduklarında, ya da iktida-

11 LDT’nin geleceği açısından üzerinde düşünülmesi gereken meselelerden biri topluluğun hayati güncel meselelerde “kurumsal” görüş serdetmeme politikası hakkında. Bugüne kadar takip edilen görüş açıklamama siyasetinin avantajları açık. Topluluk çevresinde bulunanları memnun edebilecek bir ortak görüşü oluşturmak çok zor olacak ve muhtemelen hiç kimseyi tatmin etmeyen ziyadesiyle diplomatik metinler ortaya çıkabilecekti. Diğer taraftan, LDT, hızlı bir değişim yaşayan Türkiye toplumunda bünyesindeki bireylerden daha farklı bir şeyler söylemeyen bir düşünce topluluğu görüntüsü veriyor. Kimilerine göre bu bir zaaf. Sadece klasik liberalizmi dile getirmek sayısız mesele ile boğuşan Türkiye toplumuna hitap etmeyi amaçlayan bir entelektüel hareket için yeterli görülmez. Çok genel prensiplerin somut siyasal durumlarda nasıl uygulanacağı görüldüğü gibi basit değil. Ayrıca, topluluğun resmi görüşlerinin olmadığı ancak bireysel görüşlerin olabileceği söylenmekle beraber, LDT’nin kurucular, başkan, ya da yönetim kurulu üyelerinin yazdıkları ve söylediklerinin, ya da Liberal Düşünce Dergisi’nde yayınlanan makalelerin, -hatalı bir biçimde- LDT’nin görüşü olarak algılanmasının önüne geçilebildiğini söylemek de kolay değil. Topluluk devam eden anayasa yapım sürecine katkıda bulunmak amacıyla, uzun tartışmalardan sonra, “Türkiye’nin Yeni Anayasası İçin Temel İlkeler” adını taşıyan bir metin yayımladı. 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumunda “evet” oyu verilmesi için Kürtçe ilanlar da verilmişti. Belli konularda kurumsal açıklamalar yapılmasını isteyen kadar, LDT geleneğine dokunmamayı savunanlar da var. Tartışma sürüyor. LDT çevresi, iyi tanımlanmış köşeli bir kimliğe sahip bir cemaat olma hali ile çok gevşek bağlarla bir arada tutulan bir entelektüel ağ olma hali arasında bir yol bulma konusunda daha fazla düşünmeli. İkinci mesele ise topluluk faaliyetlerinin finansmanı ile ilgili. LDT bir avuç idealist insanın -parayla ölçülemeyecek- özverileriyle bu noktaya gelmiştir. Bir entelektüel hareket zaten sadece maddi motiflerle sürdürülemez. Öte yandan, idealizmde sınırlılıkları ve sınırları vardır. Sadece belli kişilerin idealizmine dayalı bir yapılanma o kişilerle kaim olacaktır. Topluluk, akademik ya da entelektüel şöhrat inşa etme yeri olmadığı gibi, zenginleşme, para kazanma aracı da olmamıştır. Faaliyetlerin hem artırılması hem de çeşitlendirilmesinin gündemde olduğu önümüzdeki yıllarda idealizm ile profesyonelliğin daha dengeli bir biçimde harmanlanması gerekli olacaktır. Finansman meselesi ve özellikle kaynakları çeşitlendirme konusunda yapılacak çok şey olduğu açıktır. Muaşeret kaygısının ifade özgürlüğü üzerindeki olumsuz etkilerini en çok liberaller takdir ederler. Mali kaynakları çok daha gelişkin bir LDT’nin, bu kaygıyı azaltma yolunda da işlev göreceği de aşikardır.

12 Mustafa Erdoğan, “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni,” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, 7, *Liberalizm*, der Murat Yılmaz, İstanbul, İletişim, 2005, s. 37. M. Şükür Hanioglu da Türkiye’de liberalizmin, felsefi ve entelektüel yönleriyle sindirilerek kabul edilmiş bir ideoloji olmaktan ziyade, 1925 sonrasında baskın hale gelen otoriter zihniyet ve uygulamalara yönelik tavrı, duruş ve tepkilerden beslendiğini söyler. M. Şükür Hanioglu, “Hepimiz Liberal Miyiz ?” *Sabah*, 23 Ocak 2011.

rın bir parçasına sahip olduklarını düşündüklerinde, çoğunlukçu milli irade kavramlaştırmasına referansla liberal olmayan yüzlerini öne çıkarmaya başladılar. Çoğunluğu oluşturan sağ muhafazakar çevre partileri ile ilişkiler konusu Türkiyeli liberaller arasında çatışma ve ayrışma yaratan konuların önemlilerinden biri oldu.¹³ 1950'li yıllarda, bu partiler ve temsil edilen tabanın liberal olmayan yüzüyle karşılaşan bir kısım liberal, ehven-i şer diyerek Cumhuriyetçi batılılaşmacı kampa meylettiler, bu yol 27 Mayıs darbesinin desteklenmesine kadar gitti. Muhafazakâr camiadaki batılılaşma virüsünün "incelikli" bir türevi olarak liberalizm algısının kökleşmesinde bu tutum etkili oldu. Diğerleri ise çeşitli saiklerle muhafazakârlarla yakın ilişkiyi sürdürdüler. Soğuk savaş döneminde ise liberal değerleri savunanların bir kısmı, sol ve komünizmle mücadele adına otoriter bir milliyetçi muhafazakârlıkla eklemelenebildiler. Herhalükarda, her iki kanat için de sonuç, daha güçlü olanın (Kemalistler ve milliyetçi/muhafazakârlar) çekim alanına girilmesi ve liberalizmin marjinalleşmesi oldu.

Siyasi angajman konusunda çok daha mesafeli bir tutum benimseyen LDT çevresi açısından da, benzer soru ve sorunlar gündeme geliyor. Yıllardır, LDT çevresinin aslında liberal olmaktan ziyade Türkiye'de anlaşıldığı şekliyle sağ muhafazakâr kanada yakın olduğu, özgürlük anlayışının da çifte standartlı olduğu iddia ediliyor. Eleştirilere göre topluluk, özgürlük mücadelesinden her şeyden evvel askeri/sivil bürokrasi ve onun ideolojisi Kemalizme karşı mücadeleyi anlıyor, dindar muhafazakârların taleplerine öncelik veriyor. Kürtler, Aleviler, müslüman olmayan Türkiye Cumhuriyet vatandaşları, kadınlar, farklı cinsel tercihlere sahip olanlar, taşra kaynaklı muhafazakâr mahalle baskısına maruz kalan vatandaşlar, ya da askeri vesayetın tasfiyesi sürecinde mağdur edildiklerini iddia edenler konusunda aynı hassasiyeti göstermekten uzak kalıyor. Bu tarz iddiaların bazen çevre içinde de dile getirildiği oluyor. Bu iddialar hakkında neler söylenebilir ?

Belirtildiği gibi, LDT insan haklarını savunmayı birinci öncelik olarak gören, insan hakları ihlallerini takip ederek gündeme taşımayı görev edinen bir kuruluş değil. Ayrıca, sınırlı sayıda insanın düzenli bir biçimde medyaya ulaşma imkanı var. Böyle olunca da hangi alana öncelik verileceği meselesi gündeme geliyor. LDT çevresi Cumhuriyetçi modernleşme projesinin jakoben karakteri ve ondan neşet eden bürokrat ağırlıklı küçük zümre egemenliğini Türkiye demokrasisinin en öncelikli problemi olarak algılayarak diğer

13 "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti" nin daha muhafazakar eğilimlere sahip Ali Fuat Başgil ile daha seküler yönelimli Ahmet Emin Yalman çizgisi arasındaki farklılaşma nedeniyle zaafiyete düştüğü bilinir. Hüseyin Sadoğlu, "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 7, *Liberalizm*, der, Murat Yılmaz, İstanbul, İletişim, 2005, s. 307-315.

bütün problemlerin şu ya da bu şekilde bu temel problemle ilişkili olduğuna inanmıştır. (Bu teşhisi yapanlar sadece LDT çevresindekiler de değildir) Dolayısıyla Kemalist ideoloji eleştirileriyle bürokratik hegemonya eleştirilerine ya da bu kesimden kaynaklanan hak ihlallerine öncelik verilmesi şaşırtıcı değildir. Türkiye’li muhafazakârların bir kısmının da benzer teşhişlerle yola çıktıklarını biliyoruz. Muhafazakar çizgi ile yakınlaşmayı kolaylaştıran başka faktörler de var.

Topluluk kurucuları, batılılaşmacı/seküler Kemalizm ve otoriter milliyetçi/muhafazakarlık ile eklemleme riskinin farkındaydılar. Kurucular, Türkiye’de daha özgürlükçü bir rejimin yerleşebilmesi için, çoğunluğu oluşturan dindar muhafazakar gelenekselci çevrenin milliyetçi hamasete yatkın otoriter devletçi soğuk savaş sağcılığında olabildiğince uzaklaşabilmesinin şart olduğunu düşündüler. Kurucuların sağ/muhafazakar “çevre” kökenli olmaları, bu kesimin dilini konuşabilmeleri, mağduriyetlerini anlayabilmeleri, sempatiyle yaklaşabilmeleri liberal muhafazakar yakınlaşmasını kolaylaştırdı. Zaten, post-modern iklimin etkisiyle modernist/rasyonalist liberalizmin kan kaybetmiş, LDT kurucuları da modernist olmayan bir liberalizme yatkın bir pozisyon almışlardı. Muhafazakarların dışlandığı 28 Şubat döneminde genellikle taşralı bir çok akademisyen, muhafazakarların haklarını savunan dernekler ve sıradan muhafazakarlar, LDT özelinde kendilerine değer veren, talepleri ciddiye alan, onları dinlemeye hazır, cesareti ile öne çıkan Ankara’lı bir çevreyi buldular.¹⁴ Böylece, LDT çevresiyle soğuk savaş sağcılığını sorgulamaya başlamış geleneksel kesimler arasında yakınlaşmayı mümkün kılan zemin oluştu. AK Parti’nin ilk döneminde kristalleşecek liberal demokrasi, hak, ve hürriyetler ve Avrupa Birliği üzerinden şekillendirilmeye çalışılan yeni söylemin inşa edilmesinde topluluk da rol oynadı.¹⁵

Liberallerle muhafazakarlar arasındaki yakınlaşma aradaki belirgin farklılıkların ortadan kalkması anlamına gelmiyor.¹⁶ İdeolojiler saf biçimde ifade edilmezler, tamamlanmış değillerdir. Zaman ve mekan kaynaklı farklılıklarla birlikte, farklı –ve çoğu zaman çelişkili- eğilim ve gelenekler arasındaki gerilimli ilişkileri bünyelerinde barındırırlar. LDT ve muhafazakar çevre yaklaşması da iddia edildiği gibi, sorunsuz ve gerilimsiz olmadı,¹⁷ bundan sonra

14 Bkz, Bekir Berat Özipek, “Liberal Düşünce Topluluğu,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt 7, *Liberalizm*, der, Murat Yılmaz, İstanbul, İletişim, (2005), s, 625 vd.

15 Örneğin 2004 yılında AK Parti tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Muhafazakâr Demokrasi Sempozyumu LDT’nin de katkılarıyla gerçekleştirildi. 1990’lı yılların başında Anavatan Partisi ile benzer çalışmalar yapılmıştı.

16 Belki de “muhafazakar liberal”lerle, “liberal muhafazakar”lar arasında bir ayrım yapılabilir. Birinciler muhafazakar değerleri daha fazla önemsemekle birlikte yine de kendilerini liberal olarak nitelendirenler iken, ikinciler ise özü itibarıyla muhafazakar olmalarına rağmen, liberal değerleri de reddetmeyenlerdir.

17 Atilla Yayla, “Ak Partinin Liberallerle Zor Ama Zorunlu İlişkisi,” *Yeni Şafak*, 9 Mart 2008.

da olmayacak. Muhafazakarların bir kısmı, genelde LDT çevresi dışındaki sol kökenli ve hayat tarzı açısından muhafazakar tabana uzak olan liberal ve demokratları, din ve geleneğin rolünü anlamamak ve muhafazakarlara tepeden bakmak, demokratikleşme sürecinde verilen desteğin diyetini istemek gibi iddialarla itham etmeye devam ediyorlar.¹⁸ Her ne kadar muhafazakarlar ve muhafazakarlığa yaklaşımı daha farklı olan LDT çevresi bu eleştirilerin asıl odağında olmasa da, bu iddialar liberallerle muhafazakarlar arasındaki farklılıkların altını çiziyor.

2002-2010 yılları arasında askeri vesayetin geriletilmesi sürecinde LDT çevresi de, özgürlükçü sosyalist ve demokrat çevreler gibi, AK parti hükümetlerini destekledi. Bu, kayıtsız ve şartsız bir destek değildi. Olması gerektiği gibi hükümetin –ve daha genel anlamda- muhafazakar camianın partizan ve yasağcı tutum ve davranışları eleştirildi. Hükümetin Alevilere yönelik politikaları ile, gayri-müslim ve Kürt kökenli vatandaşların hak ve hürriyetleri üzerindeki sınırlamaları kaldırma konusundaki ikircikli tutumuna dikkat çekildi.¹⁹ Basitçe mahalle baskısı olarak adlandırılan ve hükümet politikalarından ziyade, toplumsal kültürden beslenen ayrımcılık türleri konusunda da eleştirel tavırlar da eksik olmadı.²⁰ Darbe teşebbüslerinin yargılanması süreci büyük bir şevkle desteklenirken, süreçte adil yargılanma ilkesinin zedelenmemesi noktasına da, oldukça ılımlı bir üslupla, dikkat çekilmeye çalışıldı.²¹

18 Hüseyin Gülerce, "AK parti: Bir yanda liberaller, bir yanda Seçmen," *Zaman*, 14 Ocak 2011; Mustafa Akyol, "Sol Liberallerin Milliyetçilik Fobisi," *Star*, 24 Ocak 2011; Elif Çakır, "Bu Robinson Cuma İlişkisi Can Sıkıyor," *Star*, 20 Ocak 2011; Ahmet Turan Alkan, "Senin Ontolojin Sana, Benimki Bana," *Zaman*, 22 Ocak 2011. Hayreddin Karaman, "İktidarın Diyet Borcu Sadece Halkadır," *Yeni Şafak*, 27 Ocak 2011, liberaller "acele ediyorlar, ya hep ya hiç diyorlar, istedikleri olmayınca olanı da görmezden geliyorlar, tenkit ve tavsiye dilleri bozuk, efeneliyorlar, hakaret hatta tehdit ediyorlar." Ahmet Taşgetiren, "Bayramoğlu ve Ötesi" *Bugün*, 28 Şubat 2012.

19 Bkz, Mustafa Erdoğan, "Amaç, Kürtleri AKP'ileştirmek," Neşe Düzel ile söyleşi, *Taraf*, 1 Şubat 2010; İhsan Duran Dağı, "Müslüman Mahallesinde Liberalizm Sattırmayız," *Zaman*, 28 Ocak 2011. Vahap Coşkun, "Otoriterleşen AKP ve KCK," *Radikal İki*, 27 Kasım 2011. Mustafa Erdoğan, "Hukuksuz demokrasiye doğru mu gidiyoruz?" *Taraf*, 17 Ocak 2012. İhsan Duran Dağı, "Devlet dindar yetiştirebilir mi?" *Zaman*, 7 Şubat 2012.

20 "Kendimizi aldatmayalım. Anadolu muhteşem barış ve birarada yaşama örnekleri kadar, akıl almaz ayrımcılık, baskı ve tahakküm örnekleri sağlamada da cömert bir coğrafyadır. Ramazan aylarında bazı şehirlerde oruç tutmayanlar için hayatın çok zorlaştığı sosyal grupların iş ve komşuluk ilişkilerine girme de kendilerine benzeyenleri tercih ettiği, bazı yer ve durumlarda muazzam etnik ayrımcılık yapıldığı, bireysellik kültürü yerine dini ya da ladini cemaat kültürünün yaygın ve baskın olduğu, kadınların çoğu zaman sosyal hayatta ve çalışma hayatında erkeklerden daha geride tutulduğu, gayrimüslim azınlık mensupları yanında Alevilerin de çoğunluk tarafından dışlandığı ve baskı altına alındığı, önyargısız olarak ülke topraklarını dolaşan herkesin tespit edeceği gerçeklerdir" Atilla Yayla, "Ötekileştirilenler Araştırması Üzerine Notlar," *Zaman*, 30 Aralık 2008. Alevilere yönelik ayrımcılık konusunda LDT Alevi-Bektaşlı Araştırma Merkezi Direktörü Şenol Kaluç'un yazılarına da bakılmalı. Şenol Kaluç, "Aleviler sağa neden mesafeli," *Yeni Şafak*, 5 Mayıs 2009; Şenol Kaluç, "Sivas Katliamından Başbağlara," *Zaman* 3 Temmuz 2011.

21 Bkz, Atilla Yayla, "Gazeteci tutuklamaları, Ergenekon ve Demokrasinin Geleceği," *Zaman*, 1. Nisan 2011. "... soruşturma ve yargılama sürecinde bilerek yapılan veya bilmeden yapılan ama düzeltilmeyen hatalar bu davalara zarar verebilir... yargı ve yargı organları çok titiz olmalı" Mustafa Akyol, "Ergenekonda Kırılma Noktası," *Star*, 14 Mart 2011. Mustafa Akyol, "KCK, Liberaller, Muhafazakarlar," *Star*, 14 Kasım, 2011; "Muhafazakarlar Kemalistleşir Mi?" *Star*, 16. Kasım 2011; Gülay Göktürk, "Siyasi Eleştiri Hukuki Suçlama Ayrımı," *Bugün*, 9 Kasım 2011; Gülay Göktürk, "Büşra," *Bugün*, 4 Kasım 2011; Orhan Kemal Cengiz, "Ergenekon'un Kayaları," *Radikal*, 21 Mart 2012; Murat Yılmaz "Darbe davaları hukuk mecrasında seyretmeli," *Sabah*, 24 Mart 2012.

Liberte yayınevi, İslamiyet ve genel olarak dine yönelik, en hafif deyimle, sivri ifadeleri nedeniyle, muhafazakar çevreler tarafından kınanan Sevan Nişanyan’ın otobiyografisini yayımlamaktan kaçınmadı.²²

LDT çevresinin bu tutum ve tavırları, liberal olmaktan ziyade muhafaza-karlaşmış LDT çevresi “algı”sını sarsmaya yetmemiş gibi görünüyor. Bunun sebeplerinden biri, devlet ve ülke sahipliği algısı içinde yetişen Kemalist, laik ya da Cumhuriyetçi denilen kesimlerin, demokratikleşme sürecinin kaçınılmaz sonucu olarak kamusal alanda görünürlüğü artan kesimleri görmekten ve kendi ayrıcalıklarının sorgulanmasından rahatsızlık duymaları. Abartılı tehdit algısı içindeki bu kesim için, kategorik hükümet karşıtlığı dışındaki her tutum destek anlamına geliyor. LDT hakkındaki algıyı dile getirenler de daha çok bu kesimlerle benzer hayat tarzına sahip, bu çevrenin hassasiyetlerine aşına olanlar, dilini anlayabilenler. Tabii ki, sizin nasıl algılandığınızı sadece siz belirleyemezsiniz, önyargıları kırmak zor iştir. Bu noktada, önyargıların kırılması LDT çevresindeki medyaya -sürekli bir biçimde- ulaşan insan sayısının sınırlı olması ve ulaşanların da muhafazakar camia ve hükümete yakın medyada (Zaman, Star, Bugün, ve Sabah gibi) yer almaları nedeniyle daha da zorlaşmış gibi görünüyor.

Diğer taraftan bu eleştirileri abartılı ya da önyargılı kesimlerden geliyor diyerek ciddiye almamak doğru olmaz. Hem Kemalizm hem de otoriter milliyetçilik ile arasına mesafe koyabilmiş LDT’nin muhafazakarlarla arasına mesafe koy(a)madığına ilişkin bir algının varolması üzerinde düşünülmesi gereken bir konu. Belirtmeye gerek yok ki, LDT çevresi içinde muhafazakarlar veya kısmen liberalleşmiş muhafazakarlar olacak ve olmalı. Sorun bu eğilimlerin baskın hale gelmesi ve topluluğun varlık sebebini oluşturan liberal rengin kaybolması. İktidarın çevresinde, muktedirlerin yaptıklarını anlatma açıklama ve meşrulaştırmaya soyunmuş gazeteci, yazar ve düşünce kuruluşlarından oluşan bir halka oluşmuş durumda, LDT çevresinin de bu algılanması onun yaptığı ve söylediği bir çok olumlu hizmetin de gözden kaçırılmasına yol açacaktır.

Önyargının özelliği içselleştirdiğimiz için farkına varmakta çok zorlandığımız bir düşünce olmasıdır. Anlamak için özel bir gayret gösterilmedikçe, bir bireyin herhangi bir konuda önyargılı olup olmadığını kendi kendisine değerlendirebilmesi kolay değildir. Özel çaba bile sonucu garantilemez, bu iddiayı dile getirenlerle diyalogu sürdürmek de gerekir. LDT çevresinin AKP ve muhafazakarlar söz konusu olduğunda, sol, Kemalist ya da diğerlerine karşı göstermekte zorlandığı, gayet dikkatli ve ılımlı bir üslubu tercih ettiği iddi-

22 Sevan Nişanyan, *Aslanlı Yol –Otobiyografi*, Ankara, Liberte, 2012.

ası ciddiye alınmaya değer. Ayrıca, AKP ve muhafazakarlara büyük bir kredi açıldığını, eleştirmek için aşılması gerekli olan eşğin de oldukça geniş tutulduğunu söyleyenlere kulak vermek zarar getirmes. Hülasa, eleştiriler, abartılı ve acımasız olabilir ancak potansiyel bir riske dikkat çektiklerini de söylemek lazım. Bu yönleriyle erken uyarılar olarak görülmeli.

Kişisel görüşüm odur ki, bürokratik vesayetin geriletilmesi, devlet adına yasa dışına çıkan unsurların yargılanmaları, en azından bir kesimin düşünce ve vicdan hürriyetlerinin genişlemesi, muhalefet partilerinin daha özgürlükçü olacaklarına ilişkin bir belirtinin olmaması AKP'ye büyük bir kredi açılmasını beraberinde getirdi. Ayrıca, sert eleştirilerin muhafazakâr camianın liberal değerleri daha iyi anlamalarının önünü kesebileceği, iki kanat arasındaki diyalog kanallarını kapatabileceği endişesi de hissedildi. Eleştirilerin direnmekte olan vesayet rejimi savunucularına hayat öpücüğü verebileceğinden de korkuldu. Vesayet rejiminin mağdurlarından olan LDT çevresindeki bir çok ismin, yargılanmakta olan dünün muktedirlerinin mağduriyet iddialarını ciddiye almaları da kolay değildi. Liberaller, tıpkı sosyalistler, demokratlar, müslüman olmayanlar, Kürtler ve dindarlar gibi, uzun yıllardır tehdit edildiler, işlerinden oldular, ayrımcılığa uğradılar. Davaların sanıklarının sorumlular arasında olduğuna ilişkin güçlü karineler var ve bu da -maalesef- kültürümüzün bir özelliği olan duygusal ve soğukkanlılıktan uzak bir biçimde hareket etmeyi beraberinde getirmiş gibi görünüyor. Düşünce adamlarının, yazdıkları ve söylediklerinin başkaları tarafından nasıl kullanılabileceği konusunda hassas olmaları yerinde. Lakin, reel politikçi refleksler ve yakın düşman uzak düşman algısı uzun süre devam ettiğinde bir noktada sizi, belki de hiç farkında bile olmadan vicdani ve ahlaki duyarlılıklara karşı daha az hassas bir ruh halini kabul etmeye ve ehven-i şer olarak gördüklerinizle, yani iktidar sahipleriyle, çok benzer bir dili konuşuyor konumuna getirebilir. Stalinizmin içyüzü hakkında ortaya çıkanları bilmekle birlikte, sosyalizm davasına zarar vereceği gerekçesiyle bunları dile getirmekten kaçınan Avrupalı sosyalist entelektüellerin tecrübelerinden öğreneceğimiz şeyler var.

Ayrıca, siyasi sempati ile muktedirlerle kurulan ilişki ağlarının eleştirel bakışı ve tutum almayı güçleştirdiği gerçeğini de unutmamak gerekiyor. LDT çevresindeki bir çok isim AKP hükümetine yakın gazetelerde yazıyor, düşünce kuruluşlarında çalışıyor ya da katkıda bulunuyorlar. Bu çevrede bulunmuş bir çok isim milletvekili ya da bürokrat olarak görev yapıyor. Bu da eleştirelliği zorlaştıran bir diğer faktör. İktidar sadece muktedirlerin değil, muktedirlere yakın olanların da algı, kavrama ve bakış açılarını -aktörlerin hiç de farkında olmadıkları bir biçimde- etkileyebiliyor.

Devletin keyfi davranışı itiyad haline getirdiği, devlet dışı yaşam alanlarının yakın zamanlara kadar çok sınırlı olduğu bir kültürde, iktidarın çekim gücü daha da artar. Bu topraklar, tam da böyle bir kültürü sürekli yeniden üretiyor. İktidar konfigürasyonundan çoğu zaman dışlanmış olan, beyaz Türkler arasında gelmeyen liberallerin, hükümetten gelen olumlu sinyallerden etkilenmeye, iktidarın çekim alanı içine girmeye, kendilerini iktidarın bir parçası olarak gören kesimlere nazaran daha açık oldukları dürüstlükle söylenmeli. Liberallerin özel durumları bir yana, Türkiye’li fikir adamları siyasi iktidarlarla dengeli ilişkiler kurmakta zorlanıyorlar. Kategorik karşıtlık ile kendisine kıymet verilmesi ve kıymet verenleri etkileyerek tarihe adını yazdırma, az zamanda çok işler yapma ihtimalinin ortaya çıkması, geniş bir okuyucu kitlesinin olmaması sebebiyle kıymetinin bilinmediğini düşünen kimseler için, dayanılması kolay olmayan bir çekicilik yaratıyor.²³

Tekrarlayalım, LDT çevresine yönelik eleştirilerin çoğunun önyargılı ve abartılı olması, potansiyel risklere dikkat çekme ihtiyacını ortadan kaldırmıyor. Yanılıyor (ya da abartıyor) olsak bile, iktidarlara karşı sağlıklı bir şüphecilik ve mesafeli duruşun –ki liberal olmanın tanımlayıcı özelliklerinden biridir- ne kadar önemli olduğunu bir kere daha hatırlamış oluruz. Bireysel özgürlük düşüncesi, herşeyden evvel, siyasi iktidarların dokunmamaları gereken bir alanın varlığını gerekli kılar. Siyasi iktidarlar ise, doğaları gereği, kendi etki ve kontrol alanını genişletme eğilimindedirler. İktidar doğası gereği sınırlayıcıdır. İktidar ile bireysel özgürlük arasında her zaman bir çelişki/zıtlık ve gerilim söz konusu olacaktır.

Esasen, meselemiz LDT hakkındaki –abartılı- algının kırılması ya da LDT’nin birilerine sevdirmesi değil. Topluluk amaç değil, araç. Amaç daha liberal, medeni barış ve refah içinde yaşayan bir toplum. Hem siyasi iktidar hem de toplumsal güç odaklarıyla mesafeli bir ilişki kurup sürdürebilen, yüzyıllarından birikiminden süzülüp gelen prensipler ışığında eleştirel tutum almayı habitus haline getirmiş bir düşünsel gelenek ve geleneğin yeşereceği zeminin oluşması. Böyle bir zeminin toplumsal siyasal temelleri olması ge-

23 Mustafa Kemal’in çıktığı yurt gezisine davet edilen Ahmet Hamdi Başar, duygularını şöyle ifade eder; “Talihimin mesut bir tesadüfü beni iktidar kaynağının başına götürmüştü. Şimdi herşey sanki bana elimde gibi geliyor. Ne istersem ne düşünürsem hepsini serbestçe anlatabileceğim. Öyle bir yerdeyim ki, bütün Türk efkar-ı umumiyesi, bütün Türk tarihi buradan kaynakıyor.” Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye*, Ankara, AİTİA, 1981, s. 51 (ilk basım 1945). Cemil Meriç ise, kitabı “Bu Ülke”yi Süleyman Demirel’e “Rical-i devletin primus inter pares’i Süleyman Demirel Beyefendi’ye,” Necmettin Erbakan’a “Siz, yani mazlum bir milletin gasbedilen haklarını istirdat için siyaset sahnesine atılmak cesaret, celadet ve mesuliyetini göze alan Necmettin Erbakan Beyefendi. Hürmetlerimle” diyerek gönderir. Cemil Meriç, *Jurnal*, cilt 2, 1966-1983, 14.baskı, İstanbul, İletişim, 2007, s. 194. İthafların, Meriç’in Demirel ve Erbakan hakkındaki samimi görüşleri olduğuna inanmak kolay değil. Meriç gibi bir ismin bu satırları yazabilmesini, entelektüellerimizdeki devlet tarafından ciddiye alınma ve tanınma arzusunun ne kadar kuvvetli olduğunu gösteren bir örnek olarak görmek yanlış olmaz.

rekiyor ve olay sadece bir düşünce topluluğunun işi değil, fakat LDT böyle bir zeminin yaratılması ve sürdürülmesinde rol oynama potansiyeline sahip.

Kaldı ki, değişen konjonktür ve hayatın olağan akışı daha eleştirel bir çizgiyi zorluyor. 2011 seçimleri sonrasında, askeri vesayetın sonunun geldiğini düşünen AKP hükümetinin demokratikleşmeyi ikinci plana iterek, soğuk savaş sağcılığı ile daha fazla flört etmeye başladığı doğru. Meşruiyet arayışına eskisi gibi ihtiyaç duymadığını, rakipsiz olduğunu düşünen hükümet, önceleri sınırlamak zorunda hissettiği otoriter, devletçi reflekslerini sergiliyor. Muhafazakarların -28 Şubat sürecinden farklı olarak- artık hem LDT çevresindeki hem de diğer liberallerle ilişkilerin yarattığı düşünülen meşruluğa da çok daha az ihtiyacı var. Liberaller ile yakınlaşma ve işbirliğine geçici/pragmatik/stratejik motiflerle yaklaşanlar, ihtiyaç kalmadığını düşündüklerinde, kendiliğinden uzaklaşıyorlar. Ortak muarız zayıfladıktan sonra, ona karşı beraber mücadele edenlerin de kendi farklılıklarını öne çıkarmaları ve eski ittifakların değişmesi tam olarak siyaset denilen faaliyete tekabül ediyor.

Askeri vesayetın özgürleşme önündeki en önemli engel olmaktan çıkması, hiç değilse sünni müslümanların hak ve özgürlüklerinin genişlemesi, Türkiyeli liberallerin öncelikler sıralamasında ince ayarlamalar yapmaları ve Kemalistler, Kürtler, Aleviler, kadınlar diğer kesimlere yönelik hak ve özgürlük ihlallerine, bu kesimlere yönelik ayrımcılığa karşı, daha fazla ağırlık verebilmeleri anlamına gelebiliyor. Devletin giderek muhafazakar bir renge bürünmesi, Kemalist, Cumhuriyetçi çizginin hak ve hürriyetlerin siyasi otoriteye karşı korunması söylemini -samimiyetleri ne olursa olsun- daha fazla ciddiye alma olasılığını artırmış olabilir mi ? Haksızlığa uğradıklarını düşünen insanların hukuk devleti gibi değerleri anmaya başlamaları normal. Liberallerin bu dönemde gösterecekleri hassasiyet, içimizdeki düşman olarak kemikleşmiş liberal algısının da geriletilmesi açısından bir fırsat anlamına da gelebilir.

LDT çevresi Cumhuriyetçi/Kemalist kanadın liberal değerlere daha az düşmanca bakma eğilimlerinin yüksek olmadığına inanmış görünmektedir. Değişen ve çoğu Kemalist/Cumhuriyetçi için travmatik etkiler yaratan koşullarda, bu tutumu da gözden geçirmek faydalı olabilir. Dindar/muhafazakar çevrenin liberal değerlere sempati (ya da daha az düşmanca) ile yaklaşmasını olumlu karşılıyorsak, aynı şeyi Kemalistler içinde düşünebilmeliyiz. Bu çevrelerin, liberal değerlere muhafazakar çevreden çok daha uzak/yabancı oldukları ve böyle bir çabanın boşuna olacağı görüşü tartışmaya açıktır. Böyle olduğu kabul edilse bile, düşman algısını siyasi rakip algısına çevirmek için bile mücadele etmeye değer.

Hemen belirtelim, böyle bir sonuç yaratma ihtimali hiç olmasa bile, ilkeli tutum ve duruşu yine savunmak gerekir. Liberalizmin üstünlüklerinden biri insanın sırf insan olma sıfatıyla –siyasi fikirleri ne olursa olsun- belli bir saygıyı ve medeni muameleyi hak ettiği düşüncesidir. Bu inanç, liberalleri hiç benimsemedikleri fikirleri savunan ya da eylemlere kalkışan insanlara karşı hassas olmaya iter. İnsanların kendilerine yakın hissettiklerinin haklarını savunmaları, acılarını dile getirmeleri normal ve beklenilebilir bir durumdur. Önemli olan, sempati duymadıklarımızın hak ihlallerini de şimdiye değin yapıldığından çok daha gür bir sesle dile getirebilmektir.²⁴ Bir eylemi, sadece onun yaratabileceği muhtemel sonuçlarına bakarak değerlendirmeyi tavsiye eden ve bu yönüyle liberalizmin bir karikatürü olmaktan öte gidemeyen faydacılıkla araya mesafe konulması gereklidir.

Yükselen muhafazakar siyasal çizgi ile mesafeyi koruyabilmek Türkiye liberallerinin kendi güç ve bağımsızlıklarını ispatlama anlamında önemli bir sınavı başarı ile vermeleri anlamına da gelecektir. Rüştü ispat demek, kendisinden daha güçlü başka güce karşı belli ilkeler/prensipler dahilinde tavır alabilmek mesafeyi koruyabilmek demektir. Kategorik bir muhafazakâr/AKP karşıtlığından ya da hep muhalif olma halinden değil yapıcı eleştirelilikten bahsediyoruz. Türkiye’de entelektüel hareketlerin pek azının böyle bir tavır sürdürebildiğini düşündüğümüzde meydan okumanın önemi ortaya çıkar.

LDT ve Sol

Liberallerin sol ile ilişkisine gelince, Türkiye solunun Kemalizmle yakın ilişkisi ya da sol olmaktan ziyade Kemalist olması, Kemalizmin eleştirisini merkeze alan liberaller açısından sol ile ilişkilerin başından itibaren mesafeli olmasını da beraberinde getirdi. Ancak son yıllarda Türkiye solunda özellikle –özgürlükçü ya da liberal sol diyebileceğimiz- genellikle Birikim çevresi de denilen cenah ile mülkiyet hakkına ilişkin çekinceler dışında temel hak ve hürriyetler savunusu konusunda kısmi bir yakınlaşma söz konusu olabildi. Demokratikleşme/liberalleşme sürecinde bu kesimin entelektüel katkılarını gözardı edemeyiz. Temel hak ve hürriyetler söz konusu olduğunda bir çok muhafazakardan daha ilkeli bir tutum alabildiler. Türkiye’li solcular, en az muhafazakarlar kadar devlet zulmüne maruz kaldılar. En azından özgürlükçü liberal sol, devletin doğası konusunda bir aydınlanma/öğrenme süreci içine girmiş görünüyor. Bunca tecrübeden sonra, sorun devlet kurumunda değil

24 Yayla’nın da belirttiği gibi, bir liberal için ilkeli ve tutarlı olmak “...doğru olduğuna inanılan ilkeleri, akıl yürütme usullerine uygun olarak, en son mantıki noktalarına kadar götürmek ve ortaya çıkan sonuçları, kimin lehine veya aleyhine olduğuna veya kimin lehinde veya aleyhinde algılandığına bakmaksızın savunmaktır.” Yayla, “Liberaller ve Jakobenizm,” *Zaman*, 10 Ekim 2004.

onun yanlış ellerde olmasında iddiasında ısrar edebilen bazı Türkiye’li muhafazakarlardan ayrılıyorlar. Sol cenahtaki değişim, başından beri çok sorunlu olan ve LDT çevresinde de yankı bulan Türk sağının standart “solcu” algısından (Kemalist/batılılaşmacı çizginin doğal ürünü olmakla beraber o çizgiyi de sorgulamaya başlayan, daha otoriter, şımarık ve halka yabancılaşmış din ve millet düşmanları)²⁵ uzaklaşmaya yardımcı olma potansiyelini taşıyor.

Temel hak ve hürriyetlerin korunmasında özel mülkiyet ve piyasanın rolü konusunda gayet önemli anlaşmazlıklar devam ediyor. Keza, hiç giderilemeyecek anlaşmazlıklar da var. İnsanın kendi kaderini ne ölçüde bilinçli iradi eylem yoluyla belirleyebileceği konusu ayrılık noktası olarak kalmaya devam edecek. Keza, solun ideal düzenini kabul etmemekte ısrar edenler için kullanılacak kamusal “zorun” miktar ve niteliği de tartışmalı.²⁶ Anlaşmazlıkların mı, yoksa uyuşulan noktaların mı öne çıkarılacağı tercihi liberallerin liberal sol ile ilişkilerinin düzey ve seviyesini belirliyor. Soldan gelenlerin soğuk savaş dönemiyle hesaplaşmaları gerektiği, sosyalizmin insanlığa büyük acılar getirmiş bir hata olduğu, kendilerine sosyalist diyenlerin de bu gerçekleri açıkça kabul etmeleri gerektiğini hatırlatmak, bu açıkça yapılmadığında söylenenlerin bir işe yaramayacağını söylemek bir yol.²⁷ İnsanların -hele belli bir yaştan sonra- yanıldıklarını kabul etmeleri zordur. Açık yüzleşmeden ziyade, bir çok insan itiraf etmeden ve fakat fiilen aynı anlama gelen kapalı yüzleşme de diyebileceğimiz tutum ve tavırlarıyla bu zor işin üstesinden gelebilirler.

Sosyalistlerden dinazor olarak bahsetmek, modası geçmiş bir akım vurgusundan yola çıkmak belki bazı duygusal ihtiyaçları doyurabilir. Nietzsche “saldırmak benim güdülerim arasındadır. Bir düşman sahibi olabilmek; düşman olabilmek -ki bu güçlü bir karakteri/kişiliği varsayar- tüm hallerde her güçlü kişilik/karakterin özelliğidir” der.²⁸ Fakat bunun diyalogu sürdürme, belli meselelerde bir araya gelme- gibi bir hedef var ise o hedefe varma açısından en iyi yol olduğunu söylemek mümkün değil. Her ideoloji kendi varlığı için ötekileştireceği bir ideolojiye ihtiyaç duysa da, öteki ihtiyacının belki de en az hissedildiği ideolojinin liberalizm olduğu söylenebilir. Liberal top-

25 Bkz, Tanel Demirel “1946-1980 Döneminde ‘Sol’ ve ‘Sağ,’” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 9, Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul, İletişim, 2009, ss, 413-450. Yer yer abartılı değerlendirmelerine rağmen LDT çevresinin sol algısına ilişkin ipuçları için bkz, Doğan Gürpınar, “Liberteryenizm ve Liberalizm arasında Liberal Düşünce Topluluğu,” *Liberal Düşünce*, 14, 56, (2009), s, 41, 42, 50.

26 Bkz, Mustafa Erdoğan, “Sol Nedir ?,” *Liberal Düşünce*, Kış (2004), 33, ss, 107-114.

27 Yayla, “Sol geleneğin vahşi insanlık dışı uygulamalarıyla hesaplaşmadıkça, solun insanlığa yeryüzü cenneti bir yana, sağ kollektivist kardeşlerinin sağladığından daha iyisini bile vaat etme ve verme şansı yoktur” “Sol ve Düdüklü Tencere” *Zaman*, 19 Mart 2005.

28 Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo: How one becomes what one is?* çeviri, R. J. Hollingdale, London, Penguin, 1988, s, 47.

lum tahayyülünde –bütün farklılıklara, hatta liberalizm düşmanlarına da- yer vardır. Türkiye’nin siyasal hayatındaki olumsuzlukları dönüp dolaşıp Kemalizmle ilişkili sol ile ilişkilendirmenin liberal çevrelerde ne ölçüde silinebileceğini düşünmek gerekiyor.

İnsanların kendi sahip olduklarından başka herhangi bir inanç ya da ideolojiye mensup olma halini, empati konusunda ne kadar yetenekli olursa olsunlar, tam olarak anlayabilmeleri kolay değil, velev ki kendileri bir dönem o ait olma halini samimi bir biçimde deneyimlemiş olsunlar. Bir solcunun liberallerin sola yönelttikleri eleştirileri anlaması kolay olmadığı gibi, solcu olma halini deneyimlememiş birinin solun söyledikleri ve zihniyet dünyasının gerisindeki motifleri anlayabilmesi de kolay değil. Bu meyanda, LDT çevresinde sol cenahtan gelenlerin sayısının çok sınırlı olması bir dezavantaj oluşturuyor.

Kendilerini ne kadar özgürlükçü olarak nitelendirirlerse nitelendirsinler sol eğilimlilerin hakikati bilme iddialarından mühlhem tepeden bakan, doğruyu keşfetmiş olma halini içeren bir üsluba meyiletme alışkanlıklarıyla,²⁹ soğuk savaş döneminden kalan sosyalist olmayan herkesi bilindik “sağcı” ti-polojisi içine yerleştirme eğilimleri de diyalog çabalarına enerji harcamanın yerinde olup olmadığı sorusunu gündeme getiriyor. Ancak, sol ile liberalizm ilişkisine asgari müştereklerde birlik temelinde hayırhah yaklaşan isimler de var. Tanıl Bora, örneğin, “geniş sol yelpazede ‘liberal’ adı ve sıfatının bir hakaret olarak kullanıldığından” yakınlıkla, “Liberal aydınları eli kanlı işkencecilerden, katillerden daha vahim bir musibet olarak takdime varabiliyor iş” diyor.³⁰ Bora, “liberalizmle tartışmanın hakkını vermeyen, veremeyen bir anti-liberalizm, solu güdük bırakır ve sadece yarasını örtmeye yarar” diyecek kadar da cesur.³¹ “Türkiyenin geleneksel solcuları artık düşünmeyi bile yitirmiş” diyerek, “onlar yerine kaliteli bir muhafazakarla tartışmayı yeğliyorum”³² diyen Ömer Laçiner bir başka örnek. Türkiye’de liberalizm aleyhtarlığını eleştiren Murat Belge ve Halil Berktaş gibi saygın isimlerin liberal değerlerin yayılmasında oynadığı rolü de gözardı edemeyiz.

Hülasa, liberaller, sol cenahta yaşananları, özellikle de sol Kemalistlerle diğerleri arasındaki ayrışmalar ve bunun özellikle liberal ya da özgürlükçü

29 Örneğin Ahmet İnsel, vergi oranlarının düşürülmesini savunan Yayla’yı eleştirirken “gerçek bir fikri gangsterlikten” bahseder. Ahmet İnsel, “Zenginden Nur Yağar Mı ?” *Radikal* 2, 11 Aralık 2011.

30 Tanıl Bora, *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, İstanbul, Birikim, 2010, s. 67. Bora, “nesnelciliğin ve beşeri süreçlere iradi müdahale cehdinin pozitivist ve velayetçi-vesayetçi bir tutuma dönüşmesi riskine karşı –ki sosyalizm tarihinden biliyoruz ki bu risk varittir- liberal eleştiri uyarıcıdır” demeyi (s. 70) de ihmal etmiyor.

31 Bora, *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, s. 70.

32 Ömer Laçiner, “‘Türkiye’de Solcular muhafazakarlaştı ve gericileşti” *Akşam*, 3 Aralık 2012

sol cenah açısından yarattığı gerginlik ve sıkıntıları anlamakta zorlanıyor gibiler. Tepeden bakan üslubun –sadece sağ ya da liberallere yönelik olmayıp- solun kendi içindeki tartışmalarda da başat unsur olduğunu hatırlamak, tutum ve zihniyetlerin kısa sürede kolayca değişmeyeceğini unutmamak gerekiyor.³³ Ondan da öte, “düşüncenin kuduz köpek gibi kovalandığı”³⁴ bir ülkede samimiyetle fikir ifade edenlerin birbirlerini anlamak için daha fazla çaba gösterme “düşünceye saygı” ve tartışma geleneği zemininin oluşturulması noktasında ortak çıkarları var. Güçlü düşünsel gelenekler, hakiki eleştirinin olduğu atmosferde gelişir bu da kaliteli düşünsel rakipleri gerekli kılar. Karşı düşünsel geleneğin zaafiyetinin ise zaman içinde dogmatizm ve iç kapanma anlamına geldiğini söylemeye bile gerek yok.

Dogmatizm, Evrensellik/Yerellik Sorunu ve LDT

LDT, klasik liberal temaları Türkiye toplumuna tanıtma ve yayma misyonu ile yola çıktı. Geniş liberalizm ailesi içindeki diğer yaklaşımlar ihmal edilmedi. Onun ötesinde özellikle Liberal Düşünce Dergisi, sözü olan, düşünen –liberal demokrat felsefe içinde kalan- Türkiye sorunlarıyla ilgilenen herkese açık bir dergi kimliğini de reddetmedi. Dergi, bir misyon dergisi olma durumuyla, akademik camiaya da hitap edebilme arzusunu beraberce gerçekleştirilmeye soyunmasa da, pratikte böyle bir görüntü ortaya çıktı.

LDT'nin liberal değer ve kavramları tanıtma ve yayma çabasının başarısız olmadığı açık. Bu çaba devam ettirilmeli zira liberal değerler kendiliğinden gelişmiyor, liberalizm karşıtlığının çok güçlü olduğu Türkiye toplumunda, her kuşağın liberal değerlerle tanıştırılması gerekiyor. Burada dikkat edilmesi gereken iki nokta var. Herhangi bir siyasi ideolojiyi tanıtma ve yaymayı amaçlayan bir topluluk, bu ideolojiyi dogmatik ve katı bir tarzda yorumlamaya ve sunmaya meyyalıdır. Dar bir grup insanla benzer faaliyetler sunmak grup içi kenetlenme eğilimlerini besler, bir noktadan sonra tekrar ve bıkmalık hissi verir. Esasen işin doğası da bunu zorlar. Savunduğunuzun doğruluğuna ya da varolanlar arasındaki en tercih edilebilir olduğuna ateşli bir biçimde inanmazsanız, onu savunmak için büyük bir çaba göstermeniz de o kadar zor olacaktır. İşte tam da bu noktada dogmatizm tehlikesi başlar. Makul bir denge tutturmanın kolay bir yolu yoktur.

LDT'nin ne bir düşünce kuruluşu ne de tamamen gönüllülük temelinde işleyen bir entelektüel ağ olması da bu iki eğilim arasında gidip gelmesinin

³³ Metin Çulhaoğlu, “Birikim Eğitiminde 5+8+(x),” *Birikim*, (1997), 100, s. 111.

³⁴ Cemil Meriç, *Mağaradakiler- Bütün Eserleri 8*, İstanbul, İletişim, 1997, s. 280-1.

bir yansıması. Düşünce kuruluşlarından ciddi teorik orjinal katkılar beklenmez, daha çok kabul edilen paradigmayı yaymak veya o paradigma ışında pratiğe yönelik öneriler beklenir. Entelektüel ağlar/çevreler ise, bu gündelik, acil meselelerden öte daha bir farklı bir düzlemde meseleleri tartışmayı içinde buldukları paradigmanın sınırlarını zorlamayı benimserler. Bu iki uç arasında gidip gelme hiçbirini tam olarak dışlamama LDT çevresinde bence sağlıklı olan bir gerilimi de besliyor. Topluluk, düşünce kuruluşu olmaya yaklaştığı ölçüde ikinciden uzaklaşabilecek ve dogmatizm tehlikesi artacak. Öte yandan çok genel bir liberal-demokratlık ekseninde bir örgütlenme –buna ne kadar örgütlenme denebilirse- ise LDT’nin liberal olma halinden kaynaklanan kendine has özelliklerinin ikinci plana itilmesine yol açabilecek. Bu denge ve onun yarattığı zenginliğin sürdürülmesi önemli. Düşünce geleceğimizin dogmatik eğilimleri ve dogmatizmin çekiciliği düşünüldüğünde, kısa dönemde dogmatizm tehdidinin ciddiye alınması gerektiği açık.

Liberalizm olumsuz anlamda dogmatik bir tarzda (her zaman ve her yerde geçerli tartışmaya gerek olmayan ayrıntılı evrensel ilkeleri vaz eden, akla gelebilecek bütün sorulara cevap veren bir ideoloji) da savunulabilir. Modernist/rasyonalist damar özellikle liberal iktisatçılar ve ABD’li düşünce kuruluşları, arasında yaygındır. LDT çevresinde bu eğilimin olmadığı söylenemez fakat baskın eğilim olup olmadığı tartışılır.³⁵

Diğer taraftan, “eleştirel liberalizm” demeyi tercih ettiğim, bir eğilim de mevcuttur. Buna göre liberalizmin, belli bir iyi toplum anlayışına dayalı bir kurgu, diğer ideolojiler arasında bir ideolojidir. Liberalizmin neden tercih edilmesi gerektiğine ilişkin nihai (ya da “bilimsel”) bir kanıt ortaya atabilmek mümkün değildir. Liberalizm alternatiflerine nazaran tercih edilmeye şayan bir ideoloji olarak savunulmalı liberal felsefenin öncülleri de dahil olmak üzere sürekli bir eleştirel okumaya tabii tutulmalıdır. Liberalizm dünya cennetinin mümkün olduğunu savunan bir ideoloji olarak değil de, belli ilkeler çerçevesinde eleştirel düşünme ve yenilenmeye açık, tüm açmazlara cevap verme iddiası taşımadığı gibi, bunun mümkün olabileceğine de inanmayan, kendi öncüllerini de sorgulamaktan kaçınmayan bir ideolojidir. Daha 1947 yılında abartılı bir kendine güven gösteren yanlış akılcılığın zararlarından dem vuran Hayek, hakiki liberalizmin temelinde “entelektüel tevazu” yatar demişti.³⁶ Tabii ki, eleştirel liberalizm de dogmatik bir biçimde savunula-

35 LDT’nin –piyasa mekanizmasının öne çıkaran- liberteryenizm ile liberalizm arasında sıkıştığını iddia eden Gürpınar, topluluk çevresindeki –özellikle iktisadi konulardaki- dogmatizm eğiliminin altını çizer. Doğan Gürpınar, “Liberteryenizm ve Liberalizm arasında Liberal Düşünce Topluluğu,” s.46.

36 Friedrich .A Hayek, “Opening Adress to a Conference of Mont Pelerin,” s. 244. (İy, 1947) *The Collective Works of Hayek*, vol IV, *The Fortunes of Liberalism*, der, Peter G. Klein, The University of Chicago Press, Chicago, 1992, s. 244.

bilir. Rasyonalist eleştirel tartışmaya hem bilim hem de siyaset felsefesinde merkezi bir rol biçen Karl Popper'in kendisinin eleştiriye tahammül göstermekte zorlanması ironik olduğu kadar, insanın kendi kendisini dışardan ve bir başkasının gözüyle görebilmesinin imkansız olduğunu söyleyenlerin ne kadar haklı olduklarını da düşündürür.³⁷

Üslup, içerik kadar önemlidir ve bu noktada, LDT çevresinin de dikkat göstermeye devam etmesi gerekiyor. Mustafa Erdoğan, on yıl önce, özellikle gençler arasında görülen "liberalizmi bir tür kapalı grup ideolojisi gibi" algılayan "fundamentalist" liberal eğilimin tehlikelerine dikkat çekmişti.³⁸ Uyarılar halen geçerli. Cemil Oktay, "liberallik, tutkulu veya mümince tavırlarla kafiye girmez"³⁹ der. Richard Rorty, "ironik" tutum olarak nitelendirdiği kişinin kendi değer ve değerlendirmelerinin nihai olmayabileceği düşüncesini akıldan çıkarmamayı önerir.⁴⁰ Kendi doğrularından hiç şüphe etmeyen bir yaklaşımın rahatlatıcı etkisini en iyi bilme durumunda olanlar liberaller. Dogmatizme karşı uyararak, ya da öyle olmadığını söylemek de yeterli değil, bütün yapılanları ve yazılanları bu gözle değerlendirmek, başkalarının değerlendirmelerine açmak gerekiyor. Özellikle eğitim ve tanıtmaya yönelik faaliyetlerde işin doğası gereği, dogmatizm tınılı bir atmosfere meyiletme mümkün olabilmektedir. Bu hassas mevzuada dikkatli olmakta fayda var zira, dogmatizmin bir düşünce topluluğu (ve temsil edildiği söylenen düşünceye en çok zarar verebilecek) durumlardan biri olduğunu en çok liberaller takdir etme pozisyonundadır.

En geniş anlamıyla liberal teori dünyaya ilişkin soru ve sorunları "çözümüş" ya da "nihai" cevapları vermiş değildir. Liberalizm, hak ve hürriyetlerin korunması ve medeni bir yaşam için neler yapılmaması gerektiğini söylerken en iyidir. Neler yapılması gerektiği konusunda ise aynı güvene sahip değildir. Bu, liberalizmin hem zaafı hem de gücüdür. Gücüdür, çünkü bir insanın diğerine zalimce davranışının önlenmesi hedefi üzerinde anlaşabilmek kısım kolaydır. Zaafıdır zira, insanlara bir alan bırakıp o alanı kendi seçimlerine göre doldurmalarını öğütleyen bir teorinin, dünya cennetleri vaad edilen bir çağda kitlelere cazip gelmesi kolay değildir.

37 Byran Magee, Karl Popper'in eleştiriye hiç katlanmadığını ve farklı fikirleri savunanlara karşı hoşgörü göstermekten uzak olduğunu belirtir. LSE'de Popper'a "totaliter liberal" denilmiştir. Bryan Magee, *Bir Filozofun İtirafı - Batı Felsefesine Bir Yolculuk*, çev. Ayşegül Kurşun Kaptan, Ankara, ODTÜ, 2011, s. 177- 79

38 Mustafa Erdoğan, "Benim Gözümde Liberal Düşünce Topluluğu," *Liberal Düşünce*, Güz (2002), 7, 28, s. 33. Yayla, keza, LDT'nin liberal fikirler federasyonu olma niteliğini vurgulayarak, ortodoksi yaratma eğilimlerinden kaçınma gereğini vurgulamıştı. Yayla, *Fikir Hareketleri*, s. 122.

39 Cemil Oktay, "Liberal Siyasi Düzenler Hakkında Notlar," *Doğu Batı*, 14, 57 (2011), s. 239.

40 Richard Rorty, *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

Tarihin sonu, liberal kapitalizmin zaferi gibi eskatolojik söylemler liberal gelenek içinde de eleştirilir. Serbest piyasa ekonomisi ve özel mülkiyeti savunusu belli iktisat politikası tercihlerini alternatifi olmayan hakiki liberal politikalar olarak sunulması anlamına gelmemeli. Liberalizm farklı bireylerin kendi farklılıklarını olabildiğince koruyarak barış içinde birarada yaşamalarını hedefleyen bir özgürlük ideolojisidir. Özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi olmadan özgürlük ideali de olmaz ancak bunlar başlıbaşına hedef değil olmadıkları gibi, sadece özel mülkiyet ve piyasanın varlığı özgürlük rejimi anlamına gelmez.

Ulus devletler çağında iktisadi hayata dolaylı ya da dolaysız biçimlerde müdahale etmeyen bir devlet yok. Para basma yetkisi ya da vergilendirme kapasitesine sahip her devlet, teşvikler, krediler, dış ticaret düzenlenmeleri vs yoluyla bunu yapıyor. Kaldı ki, iktisadi ilişkileri düzenlemeye matuf herhangi bir hukuki düzenleme (şirketlerin yapılanması, alacak ve borç ilişkilerinin düzenlenmesi, icra ve iflas kuralları) bile dolaylı müdahale olarak yorumlanabilir. İkincil literatürde “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” politikalarının savunucusu olduğu söylenen Friedrich Hayek, “eski formüllerden Laissez-Faire ya da müdahale etmeme politikası özgür bir toplumda hangi müdahalenin kabul edilebilir hangisinin kabul edilemez olduğu konusunda yeterince doyurucu ölçütler sağlamıyor,” der.⁴¹ Ona göre önemli olan müdahalenin azlığı ya da yokluğu değil, niteliğidir.⁴² Hayek, devletin diğer bireylerle aynı kurallara tabi olduğu müddetçe ticari ve diğer faaliyetlerle uğraşmasında ilke olarak herhangi bir sakınca olmadığını belirtir.⁴³ Bu geniş çerçeve içinde, farklı iktisat politikaları tercihleri savunulabilir. Bunlardan birini hakiki liberalizm olarak lanse etmek, liberal geleneğin “özüne” terstir. Hiç bir zaman ideal ölçüleri bulduğumuz söylenemez. Deneme/yanılmaya açık bir alandan söz ediyoruz.⁴⁴

80’li ve 90’lı yılların liberalizminin, bu temel hassasiyetleri ikinci plana iterek, özelleştirme, deregülasyon, kamu harcamalarının azaltılması, bürokrasinin küçültülmesi gibi belli politikalar takip edilirse, iktisadi sorunların çözülebileceği (ya da kolayca başedilebilir hale) geleceği gibi bir hava yarattığını söylemek mümkün. Bu da, kaçınılmaz hayalkırıklıkları yaratarak liberal değerlere yönelik otoriter kolektivist tepkiyi beslemiş görünüyor. Özel-

41 Friedrich A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Routledge, Kegan Paul, 1960, s. 231.

42 Hayek, olabildiğince az müdahale etmekle beraber müdahale ettiğinde piyasa güçlerine zarar veren bir hükümetin, iktisadi hayatla yoğun bir biçimde ilgilenmekle beraber bunu piyasa lehine yapan hükümetlerden piyasaya daha fazla zarar vereceğini belirtmişti. Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 222.

43 Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 222-3.

44 Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 231.

leştirme her alanda –örneğin tren yolları- uygulanamayabilir ya da verimlilik ve rekabeti artırma yerine, kanun gücüyle özel tekeller yaratma neticesini doğurarak arzu edilenin tam tersi sonuçlar yaratabilir. Sosyal devlet adına yapılan harcamalar, evet çoğunlukla orta sınıfa fayda getirir, ancak bu tespit, harcamaların daha fazla rekabet ve fırsat eşitliği yaratma yolunda nasıl kullanılabileceği hakkındaki arayışları da engellememeli. Sosyal devlete karşı çıkış devletin keyfi takdire dayalı davranışına izin veriyor olmasındandır. Hayek, zenginlik artışı ile birlikte alt gelir grupları için yapılan harcamaların artmaması için bir sebep yoktur velev ki, hukuk devleti ideallerine bağlı kalsın, idareye tanınması gereken takdir yetkisi en aza indirilmiş olsun der.⁴⁵

Örnekler çoğaltılabilir. Sıkı para politikalarında ısrarın yatırımcı güvenini artıracağına garantisi yoktur. Almanya, Japonya, Güney Kore örnekleri devletin sanayileşmedeki rolünün hayati olabileceğini gösterdi. İyi örneklerden yola çıkarak sanayileşme hedefi varsa devlet müdahalesi iyidir demek mümkün değil zira kötü örneklerin sayısı daha fazla. Lakin, tutarlılık açısından, herhalükarda (doğası gereği) kötü sonuçlar doğuracağını da savunamayız. Müdahalenin niteliğini, zamanlamasını, konjonktürü ve onun gerisindeki sakinleri düşünmek zorundayız. Düşük vergi oranları her zaman için yatırımcıyı daha fazla yatırıma teşvik etmeyebilir. Vergi oranlarının düşük olması kadar, olabildiğince eşit oranlı vergilendirme de gerekir. Kendisinin % 17.4 oranında vergi ödediğini ve bu oranın ofisinde çalışan yirmi kişi arasındaki en düşük oran olduğunu belirten Warren Buffet,⁴⁶ liberallerin “neo-liberalizm” adına uygulanan politikalar hakkında düşünmeleri, ve politika önerilerini liberal açıdan eleştiriye tabii tutmaları ihtiyacını vurguluyor.⁴⁷ Bu yapıldığında, ne kadar liberal oldukları çok tartışmalı bu politikalar, temel liberal değerlere zarar vermeye başlıyor.

Her iktisat politikası bir tercihtir. Çoğu zaman kötüler arasında bir seçim yapmak zorunda kalırsınız. İktisadi hayat, insanı harekete geçiren motifleri matematiksel modellemeler kullanarak keşfettiğini iddia eden pozitivist iktisatçılar ve onların etkisindeki bazı liberal düşünce kuruluşlarının iddia ettiği gibi mekanik neden/sonuç ilişkilerine tabi görünmüyor. Devrevi krizlerin kapitalist sistemin bünyevi bir özelliği olduğu bilinirken, ABD'deki finans krizinin neredeyse tek ya da en önemli sebebinin ev sahipliğini teşvik etmek için kredi koşullarını kolaylaştıran devlet müdahalesi olduğunu söylemek –ki bu

45 Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 258.

46 Warren Buffet, “Stop Coddling the Super-Rich,” *The New York Times*, August 14, 2011.

47 The Economist de, başta ABD ve İngiltere olmak üzere bir çok ülkede, son otuz yılda, en üst dilimin milli gelirden aldıkları payın sürekli arttığını, en alt dilimin aldığı payın ise azaldığını tespitinden yola çıkarak duruma dikkat çeker. *The Economist*, “For Richer, for Poorer” Special Report –World Economy, 13 Ekim, 2012.

kesinlikle önemli bir faktör- çok tartışılır. 2008 krizinde “iflas etmek için çok büyük oldukları” gerekçesiyle banka kurtarmalarına başvuruldu. Bu politikaya, devlet müdahalesinin tüm kötülüklerin anası olduğunu iddia eden iktisatçı liberallerden (ABD özelinde “muhafazakar”lardan) tutarlılık ve ilke adına adına yüksek sesli itirazların gelmemesi liberallerin bilerek ya da bilmeyerek küçük bir azınlığın çıkarlarını dillendiren dogmatik bir grup olduklarına ilişkin eleştirilere ivme kazandırdı. Ümit edilir ki, bu olay liberallere hiç değilse, devlet müdahalesi ve genel olarak iktisadi hayat konusunda ölçülü ve ılımlı olmayı hayatın karmaşıklığını dikkate alan bir dil ve üslup ile daha az iddialı konuşma gereğini hatırlatmış olsun.

Liberal teorinin iktisadi hayat dışındaki diğer meselelerde de sorunsuz olduğunu söylemek mümkün değil. Çok geniş bir tartışmayı gerektiren bu konularda sadece bir kaç örnek verelim. Hak ve hürriyetlerin sınırlarının nerede çizileceği ezeli ve ebedi bir mesele olarak hep tartışmaya açık. Etnik, dini, milli, ve cinsel kimliklerini öne çıkaranların özel –grup hakları- taleplerine bütün bireylerin kanun önünde eşit oldukları şeklinde verilen standart yanıtların ötesine geçmeyi hedefleyen zihin açıcı arayışlar var. Çoğunluk diktatörlüğü ve ekonomik popülizm risklerini unutmadan, kötü idarecileri kansız bir biçimde değiştirmek için bir araç olarak demokrasi anlayışının yeterli olup olmadığı tartışma konuları arasında. Diğer bir deyişle, liberal teorinin çoğu zaman pejoratif ve negatif bir faaliyet olarak “siyaset” algısı sorgulanıyor, liberal ideallere hizmet edebilecek bir siyaset (ve kamusal alan) kavramlaştırmasının mümkün olup olmadığı tartışılıyor.⁴⁸

İşin esasında, çok genel belli prensipler dahilinde liberal teorinin hep “arayış” içinde olduğunun hiç unutulmaması gereği geliyor. Arayış içinde olmak demek kararsız kalmak ya da tercih yap(a)mamak değil. Böyle bir ihtimal yok hayat devam ediyor. Sadece yapılan tercihlerin isabetli olup olmadığı konusunda daha az iddialı olmak, alternatifleri hep düşünmek, deneme/yanılma metodundan uzaklaşmamak gerekiyor.

İkinci olarak, LDT çevresinin liberal düşünceyi tanıtmaya, yayma misyonu yanında, “Türkiye topraklarına has” bir yerli liberalizmin özellikleri neler olabilir sorusunu şimdiye kadar yaptığından daha sesli bir biçimde vurgulaması da önemli. İddiası olan, aceleye getirilmemiş, farklı bir şeyler söyleme kaygısı duyan çalışmalara ve bunları yapmaya soyunacak heyecana sahip yetenekli

48 Bu tartışma özellikle de Cumhuriyetçilik liberalizm ilişkilerini yeniden düşünmeyi öneriyor. Bkz, Andreas Kalyvas, Ira M. Katznelson, *Liberal Beginnings : Making A Republic For Moderns*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008; Aha Tunçel, *Bir Siyaset Felsefesi –Cumhuriyetçi Özgürlük*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

insanları çekebilecek bir düşünsel atmosferi geliştirmeye ihtiyacımız var.⁴⁹ Osmanlı-Türk düşünce tarihini çalışanların hep kapıldığı bir his vardır. Yazı- lanlar, bölük pörçük, gündelik kaygılarla yazılmış olan, genelde etkilenen ve kaynağı dışarıda olan düşünce akımının önerdiği çözümleri yansıtan eserler- dir. Çoğunda gündelik siyaseti etkileme çabası öne çıktığı için, mükemmeli- yet arayışına zaman kalmaz.⁵⁰ Liberal hassasiyetleri olan yazarlar için de bu tespit geçerlidir.⁵¹ Batı dünyasında teorisyenlerle, teoriyi popülerleştirenler arasında adı konulmamış bir işbölümü ortaya çıkmıştır. Bu topraklarda, anla- şılabilir sebeplerle siyasi gündemden olabildiğince bağımsız (uzak) düşünme çabası/geleneği eksikliği söz konusu. “Daha iyi iyinin düşmanıdır” ancak, bu tarzın alternatifi de çalakalem yazma ve konuşma olmamalı.

Türkiye sağının -ya da çevrenin- entelektüel yetersizlikleri, özensizliklerle, ölçüyü tutturma konusundaki zaafları abartılı bir biçimde ifade edilmiş olsa da, resmin bir kısmını yansıtır. LDT çevresi, muhafazakarların köylülük- ten uzaklaşp zenginleştiği/burjuvalaştığı Türkiye’de -daha yavaş değişen bu özelliklerinin- kırılmasında öncü rolü oynama potansiyeline sahip. 50 ya da 100 yıl sonra günümüz liberalizmini çalışacak olanların, dönemin liberalleri Anglosakson liberalizminden çok etkilenmişler, onu tanıtmışlar, onu günde- lik meselelere uygulamaya çalışmışlar bunun ötesine geçerek, kapsamlı teo- rik bütünlüğe sahip orijinal fikir ya da fikirler geliştirme konusunda fazlaca bir çaba göster(e)memişler diyebilecekler. Ahmet Mitat Efendi tarzı da di- yebileceğimiz, çok farklı konularla ilgilenmek (bu sebeple de derinlemesine bir konuda katkı yapamamak) ve yabancı dilde okuduklarını hemen Türkiyeli okuyucuya da anlatmak için yazmak eskiye göre daha az ihtiyaç hissettiğimiz bir düşünsel faaliyet biçimi.

Türkiye’nin düşünsel ortamı ve altyapısının henüz buna müsait olmadığı, liberal değerleri savunanların sayısının halen çok az olduğu bir ülkede, bunu istemenin gerçekçi görünmediği düşünülebilir. Fakat bir yerden başlamak da gerekiyor. Kaldı ki, LDT’nin de büyük özverileriyle oluşmuş bir zemin var, liberal teori alanında uluslararası yayınlar yapabilen yetenekli insan sayısı bırakın kırk ya da elli yılı, yirmi yıl öncesine nazaran bile karşılaştırılmaya- cak kadar çok.⁵² Yeter ki bu ihtiyacı “derinden” hissedelim.

49 Yayla, 10 yıl önce, benzeri bir kaygıyı, “yaygın büyüme” “yoğun büyüme” kavramlarıyla ifade etmiş ve yoğun büyümenin altını çizmişti. *Yayla, Fikir Hareketleri*, s. 119.

50 Örneğin, entelektüel camianın çoğunun Marksist olduğu, 1960-70’ler Türkiye’sinden bir tane bile ciddi teorik metin çıkmaması anlamlıdır. Türk Marksizmi dünyanın en sığ Marksizmlerinden biri olarak nitelendirilmiştir ki, bu nitelendirme haksız da değildir. Aynı şey, İslamcılar ve “liberalizmle flört eden” fikir adamları için de çok rahatlıkla söylenebilir.

51 Hilmi Ozan Özavcı, “Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye’de Liberalizm,” *Doğu Batı*, 14, 57, (2011), s. 142, 171.

52 Bir kaç örnek için, Bican Şahin, *Tolerance: The Liberal Virtue*, London, Lexington, 2010; Mustafa Akyol, *İslam*

Liberalizmin evrensellik iddiası her yerde her zaman geçerli tek bir liberal yol ya da politika olduğu anlamına gelmez. Liberal ideoloji sadece “değerler” açısından evrensel bir niteliğe haiz olabilir. Liberal felsefenin ideal toplumsal düzenin temel özelliği negatif özgürlüğün maksimuma çıkarıldığı bir düzendir. Özgürlük idealinin önündeki engeller, özgürlüğe yönelik tehditler zamana ve mekana göre farklılıklar gösterir. Liberal değerleri önemseyenlerin öncelik alanları, sorunlara yaklaşımları ve çözüm önerileri de buna göre farklılık gösterecektir. Liberalizm her ülkede aynı biçimde anlaşılıp uygulanırdı. Bir Amerikan, Fransız ya da Alman liberalizminden söz etmek zor olurdu. Oysa çeşitli liberalizmler arasında ulusal koşullardan kaynaklanan dikkate değer farklılıklar görebilmek mümkündür. Örneğin Anglosakson geleneğinin bir ürünü olan “kendiliğindencilik” kavramına, Fransız ve Alman liberalleri sıcak bakmamaktadırlar. Benzer biçimde Alman liberallerinin devlete ve milliyetçiliğe yaklaşımları ile Fransız liberalleri arasında önemli farklar vardır. Sosyal piyasa ekonomisini savunan Ordo grubu, İngiltere ya da Fransa’da değil de, Almanya’da ortaya çıkmıştır. Fransız liberalleri için kilise ve din özgürlüklere en önemli tehditlerden biri olarak algılanırken, Amerikan liberallerinin –en azından kurucuların- aslı kaygısı, devletin sınırlandırılması, kontrol edilmesidir.

“Biz bize benzeriz” tuzağına düşmeden, liberal değerleri Türkiye’nin koşulları bu diyerek anlamsız hale getirmeden, diğer bir deyişle taşralaştırmadan, içini boşaltmadan “yerli” olabilmek liberal düşüncenin daha etkili olmasını sağlayabilecektir. Bu pratik kaygıdan bağımsız olarak da, epistemolojik olarak tutarlı, tanıtma/yorumlama gayesinin ötesine geçen, iddialı eserler ortaya koyma gereğini vurgulamak durumundayız. Örneğin, ortaya çıkışı batı dünyası ile özdeşleştirilen liberal değerlerin adları ve ifade edilmiş biçimleri farklı bir biçimde olsa da farklı kültürlerde de “ruşeym” olarak var olabildikleri tezi giderek daha fazla ilgi ve kabul görüyor.⁵³ Güncel ihtiyaçlara göre tarih icad etme tuzağına düşmeden -liberal değerlerin siyasi ömürgeçlilik ve çifte standartlar çağrışımı yapan batı dünyası ile özdeşleştirilmesi bu değerlere karşı baştan bir alerji yaratıyordu- bu temayı araştırmak gerekiyor.⁵⁴ Genç Osmanlılar neredeyse yüzelli yıl önce, sınırlı ve rızaya dayalı hükümet idealinin Şeriat’ın hakiki anlamı olduğunu iddia etmişlerdi. İslami naslarla liberal değerlerin çatışma/uzlaşma noktaları arasında Erdoğan’ın zihin açıcı

Without Extremes: A Muslim Case For Liberty, New York, W.W Norton, 2011; Bedri Gencer, “Sovereignty and Separation of Power in John Locke,” *The European Legacy*, (2010), 15, 3, ss, 323-339.

53 John Keane, *The Life and Death of Democracy*, New York; W.W. Norton, 2009, ss 78-155; Larry Diamond, *The Spirit of Democracy*, New York, Henry Holt and Company, 2008, ss, 17-38.

54 Atilla Yayla’nın Mont Pelerin topluluğunun İstanbul toplantısı açış konuşması bu önemli tema üzerinde durmaktaydı. Atilla Yayla, “Opening Speech,” *MPS Istanbul Special Meeting*, 30 Eylül-4 Ekim 2011, İstanbul.

ilginç çalışmasının⁵⁵ derinleştirilmesi önümüzdeki bir diğer meydan okuma. Batılı liberal düşünürlerin etnosantrizm ve oryantalizm eğilimlerinden kendilerini ne ölçüde kurtarabildikleri, oksidentalizm tuzağına düşmeden, araştırılması gereken liberal olmayanlara bırakılmayacak kadar ciddi bir diğer konu. Soğuk savaş koşullarının liberaller üzerinde ne gibi etkiler yarattığı da incelenmeyi bekliyor. Kapitalizmin tehlikede olduğunun düşünüldüğü bir dönemde, liberallerin öncelikleri hukuk devletinden ziyade özel mülkiyet ve piyasanın korunması oldu. Bu da hem teoriye, hem de siyasi tutum alışlarına kimi zaman piyasacı otoriter rejimlerin desteklenmesine, kim zaman da düşünce ve ifade hürriyetinin oldukça dar yorumlanması şeklinde yansımış görünüyor.⁵⁶ Keza ortak muarız görünümünde olan sosyalist rejimlerin çöküşü, Keynezyan iktisat politikaları ve orta sınıfa fayda sağlayan refah devleti uygulamalarının liberalizmin de sayesinde geriletilmesinin de liberalleri hem rahatlatan hem de boşlukta bırakan bir etkisi olduğu da söylenebilir.

Bitirirken

LDT, klasik liberal çizgiyi tanıtmaya ve yayma misyonu ile yola çıktı ve bu noktada mesafeler aldı. Bir LDT çevresinden bahsedebiliyoruz. Şükür ki, temel hak ve hürriyetler vurgusu ile otoriter devlet eleştirisi sadece bu çevreyle sınırlı değil. Modern dünyada insan hakları, hukuk devleti ve piyasa ekonomisi gibi liberal değer ve kurumların önemli bir kısmı bir üst-anlatı olarak sosyal demokrasi, özgürlükçü sosyalizm, muhafazakarlık ve hatta milliyetçilik tarafından bu ideolojilere deışen derecelerde eklemlenmiş durumda.

Türkiye’de de durum çok farklı değil. Liberal değerler eski milliyetçi muhafazakarlarla, sosyalist Birikim Dergisi çevresinde bulunan isimlerin bazıları da için de önemli hale geldi. Topluluk çevresinin bu gruplarla ilişkisi üzerinde durmuştuk. Öte yandan milliyetçi muhafazakar, ya da sosyalist etiketini redderek demokrat olmayı ayrı bir ideoloji olarak görenler, İkinci Cumhuriyetçilik denilen fikirler demetini savunanlar ya da kendilerini sadece liberal-demokrat olarak tanımlayan isimler de temel hak ve hürriyetler vurgusunda topluluk çevresindeki liberallerle benzer noktalarda buluşabiliyorlar. Bu kesimlerle LDT çevresi arasındaki farklılıklardan en önemlisi birinci gruptakilerin daha çok sol, sosyalist, seküler bir geçmiş ve daha şehriri bir çizgiden gelmelerine karşın LDT’nin önemli bir kesiminin sağ/muhafazakar çizgi ve geleneksel çevre kültürü içinden gelmeleridir. İkincisi ise LDT çevresindekilerin iktisadi liberalizme kısmen uzak duran birincilerden (ve li-

55 Mustafa Erdoğan, *İslam ve Liberalizm- Bir Deneme*, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, 1999.

56 David Ciepley, *Liberalism in the Shadow of Totalitarianism*, Cambridge, Harvard University Press, 2006.

beral değerleri önemseyen muhafazakar ve sosyalistlerden) farklı olarak piyasa vurgusunu öne çıkarmalarıdır.

Türkiye’de liberal değerlerin yerleşmesini/kökleşmesini arzulayanlar açısından bu çeşitlilik memnuniyet vericidir. Aynı zamanda LDT çevresi içinde doğabilecek liberal değerleri kendisi ile özdeşleştirme –ve diğerlerini ötekileştirme, dışlama- eğilimlerine karşı da panzehir işlevine sahiptir. Tekrarlayalım, LDT, doğru (ya da hakiki) liberalizmi değil, liberal gelenek içindeki en kuvvetli/esaslı damarı temsil etme iddiasında olan bir çevre.

Keza, altını çizmek rahatsız edici olsa da, bir toplumda liberal düşüncenin güçlü ve zengin olması ile liberal değerlerin yaygınlaşması ya da liberal siyasetin güçlü olması arasında doğrudan bir ilişki var gibi görünmemektedir. Kant ve Von Mises gibi figürleri çıkarabilen Almanya’nın Nazi hakimiyetine girebilmesi uyarıcıdır. Liberaller geleceğin öngörülemezliğine en çok vurgu yapanlar arasındalar. İnsan eylemlerini ürünü olmakla birlikte çoğu sosyal olgunun aktörler tarafından niyet edilmemiş olduklarını vurgulayanlar da liberaller. Entelektüeller, gayet anlaşılır sebeplerle, yazdıklarının olumlu pratik sonuçlarının olacağına inanma ihtiyacı içindedirler.⁵⁷ Bizatihi LDT’nin varlığı ve yaptıkları dünyanın gidişatını etkileyen amillerden fikirlerin öneminin altını çizse de, dünyanın ağırlıklı olarak fikirlerle nizam verilemeyecek derecede karmaşık olduğunu, fikirlerden ziyade çıkarla ilişkili olan sosyal siyasal dinamiklerin sınırlandırıcı etkilerini de unutmamak gerekir.

57 Friedrich A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol 3, *Political Order of Free People*, Routledge, Kegan Paul, London, 1979, s. 151. “inanılması zor görünse de, uzun dönemde sosyal dünya insanların çoğunluğunun inandığı belli ‘ahlaki ilkeler’ ile idare edilir”